

Informe sobre Criteris de les publicacions d'AGAUR, ICREA i AQU i avaluació dels CV de recerca en l'àmbit d'humanitats o d'altres l'objecte dels quals sigui l'entorn nacional (catalanística)

1. Antecedents

Un informe sobre "Criteris de les publicacions d'AGAUR, ICREA i AQU i avaluació dels CV de recerca en l'àmbit d'humanitats o d'altres l'objecte dels quals sigui l'entorn nacional" fou demanat a l'Institut d'Estudis Catalans pel MH Conseller d'Innovació, Universitats i Empresa (de paraula el 22/6/09, formalment el 30/6/09), fou acceptat el 20/7/09 i diferents membres de les diferents seccions de l'IEC hi han estat treballant i hi treballen encara des de primer d'octubre de 2009. La vicepresidència primera s'encarrega de la coordinació d'aquesta tasca i ha evacuat un primer informe-resum, mentre no es conclou l'informe complet. Aquest informe-resum és el que es presenta, que es pot considerar un resum executiu lliurat a priori, donat l'interès que els responsables del DIUE poden tenir en disposar-ne en ocasió de la celebració imminent d'un "Taller 2010: L'avaluació de la recerca en Humanitats i Ciències Socials", promogut per l'AQU.

2. Abast d'aquest informe

La situació que motiva aquest informe és prou coneguda: la comunitat científica catalana, i molt especialment (però no únicament) la pertanyent a les àrees de llengua, humanitats i ciències socials, veu menystinguda contínuament la seva producció científica per les agències encarregades d'avaluar-la, tant les nacionals com les estatals, amb els perjudicis de promoció professional que això suposa. Aquest menysteniment es pot resumir en tres menes de biaixos que pateix l'avaluació científica a casa nostra, als quals se n'hi pot afegir un quart, desllorigar el qual suposaria un avenç important en la solució del problema que estem tractant:

- a) Hom aplica de manera general els criteris d'avaluació normalment emprats en els àmbits de les ciències experimentals, dites "dures", que es fa de manera predominant o exclusiva a partir d'indicis indirectes i quantitativs: el nombre d'articles publicats en revistes incloses en el *Science Citation Index* (SCI), la valoració o ordenació d'aquestes revistes en funció del nombre de citacions dels seus articles, i el nombre de citacions dels articles avaluats. Altres tipus de publicacions són clarament menysvalorades o directament ignorades. D'aquesta avaluació en direm "estàndard" en aquest document.
- b) A això cal afegir-hi la parcialitat d'avaluar la recerca exclusivament en funció dels articles científics que genera, deixant de banda altres vehicles (llibres, capítols de llibres, comunicacions a congressos, etc.) i activitats de caire divers i mereixedores, en qualsevol cas, de consideració (mapes, exposicions, divulgació, etc.).
- c) Hom tendeix a valorar millor el que està publicat a l'estranger o el que es publica en anglès i, per implicació, a infravalorar la recerca feta, publicada i relativa a l'àmbit de la llengua, la cultura i la ciència catalanes. Aquesta situació és paradoxal quan es tracta de publicacions en els àmbits de la llengua i del patrimoni (històric, cultural, natural, etc.) que hem anomenat catalanística.

d) L'ús de criteris prouxi com els esmentats a a) implica que es fa abstracció de la qualitat de la recerca que contenen els articles, etc., i que tota l'avaluació gravita sobre aquells indicis indirectes i quantitativs.

Aquesta situació d'avaluació esbiaixada, quan no clarament injusta, de la recerca pròpia és sentida de manera diferent pels diferents camps de la ciència i, dintre de cada àrea, també pels diferents investigadors, alguns dels quals poden tenir una producció científica molt adient per ser valorada pel mètode estàndard, mentre que col·legues de la mateixa especialitat poden produir ciència difícilment o no avaluable amb els criteris generals (i restrictius) esmentats. És per això que no es proposen canvis substitutius, sinó criteris i modes d'avaluació complementaris per tal de no resoldre uns greuges creant-ne d'altres.

De manera molt simplificada, podríem distingir tres grans grups d'àmbits o àrees de recerca pel que fa als tipus d'avaluació de la mateixa:

- 1) Àrees de recerca en les que l'output científic es fa molt majoritàriament en forma de publicacions en revistes científiques d'abast internacional, en anglès i llistades i avaluades en el SCI. Són les corresponents a les ciències experimentals menys lligades al territori: física, química, biologia fonamental o molecular, bioquímica, medicina, etc.
- 2) Àrees de recerca en les que la producció científica es fa molt majoritàriament en forma de publicacions en revistes científiques d'abast nacional o regional, tant perquè sovint l'objecte d'estudi està centrat en un territori i una cultura concrets com perquè els conreadors d'aquella ciència són en nombre restringit, o encara (com s'ha esmentat anteriorment) perquè l'objecte d'estudi és la mateixa llengua. Una part de les Humanitats i de les ciències socials correspondria a aquest apartat.
- 3) Àrees de recerca en les que els resultats apareixen, indistintament i en proporció variable, en qualsevol dels dos grups de vehicles esmentats, revistes del SCI i publicacions de llengua i àmbit més restringits. Són les corresponents a les ciències que hom pot qualificar de "sectorialment territorials": biologia d'organismes i sistemes, geografia i una altra part de les Humanitats i de les ciències socials.

L'informe abordarà exclusivament l'avaluació d'algunes de les àrees incloses en els apartats 2 i 3, tot i deixant constància que àdhuc la producció científica de l'apartat 1 veu sovint la llum en vehicles no considerats en l'SCI i en llengües diferents de l'anglès. Precisament, des de l'IEC, l'acadèmia catalana de les ciències i les humanitats, que aplega experts de gairebé tots els àmbits de la ciència i que hi fan recerca, hom vol insistir en la vigència d'allò que es proclamava en el Manifest de Prada el 1976, "El català, llengua d'expressió científica".

3. Avaluació en àrees d'Història (i, per extensió, en àrees d'Humanitats i ciències socials)

3.1. Problemàtica específica

Tot i que qualsevol sistema d'avaluació de la recerca requereix d'uns criteris generals aplicables a tots els àmbits del coneixement, existeixen, però, particularitats derivades del tipus de recerca propi de cada àmbit. Això no es pot obviar si es vol que el resultat de les avaluacions sigui just i rigorós. En l'àmbit concret de les Humanitats hom pot detectar alguns elements diferencials respecte a criteris d'avaluació molt generalitzats en altres àmbits.

Un primer aspecte és el gran pes que tenen les monografies científiques en el conjunt de la recerca. A diferència d'altres àmbits on els articles constitueixen l'element principal, en les Humanitats la monografia pot ser l'expressió fonamental dels resultats de la recerca; això és especialment així en Història, Història de la Literatura i Història de l'art. Aquesta especificitat ja ha estat reconeguda per algunes agències avaluadores. Així, a la comissió d'acreditació d'Humanitats del programa "Academia" de l'ANECA, es pot atorgar en l'apartat de recerca un màxim de 15 punts a una monografia científica, mentre que el màxim per a un article són 2 punts. És cert, però, que poden existir grans diferències de qualitat en les monografies, cosa que dificulta la seva valoració, especialment en el treball que fan les comissions (la dificultat pels experts externs és segurament menor).

3.2. Solucions que es proposen

Per poder avaluar millor aquest aspecte tan cabdal en la producció científica de les Humanitats i les ciències socials es suggereixen les línies d'actuació següents:

3.2.1. Monografies

Hom suggereix incorporar en la documentació presentada avaluació un apartat d'indicis de qualitat per a les monografies (ressenyes, citacions d'autors de prestigi, etc.). També, avançar en l'establiment d'uns rànquings d'editorials (i, en determinats casos, de col·leccions) que permetin disposar d'una guia objectivable del valor de les monografies presentades. Tant a nivell europeu com català (AGAUR) existeixen projectes al respecte.

3.2.2. Articles de revistes

Pel que fa als articles, l'ús de llistats que classifiquen les revistes permet objectivar millor les valoracions. Actualment el llistat més utilitzat i prestigiat és l'ERIH de la European Science Foundation, encara que també s'utilitza el RESH del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (per a revistes espanyoles) i el CARHUS PLUS de l'AGAUR. Creiem que paga la pena remarcar que no existeix un llistat propi de revistes catalanes equivalent al RESH espanyol, car el model seguit pel CARHUS PLUS, i anteriorment pel CARHUS, barreja les revistes catalanes amb les espanyoles i les internacionals. Creiem que en àmbits en què les disciplines científiques són molt més territorialitzades, com és el cas de la Història, la Història de la Literatura i la Història de l'Art, seria molt profitós disposar d'un llistat propi de revistes catalanes, ja que això suposaria tenir una eina per precisar les valoracions dels articles en aquestes especialitats. Alternativament, considerar l'ordenació de les revistes en el sistema de classificació general exclusivament per criteris de qualitat, sense interferències de tipus de llengua o d'abast geogràfic.

3.2.3. Altres obres

Cal no oblidar els treballs apareguts en catàlegs de grans exposicions institucionals promogudes per museus, fundacions, caixes, etc. Avui dia, gran part de les aportacions de primera mà dels historiadors (de l'art, per exemple) es fan en els articles i fitxes inclosos en aquests catàlegs. Els articles publicats en aquests catàlegs haurien de tenir un valor equivalent a un article de revista científica, i la tasca del comissari d'aquest tipus d'exposició hauria d'estar equiparada a la d'autor d'una monografia en profunditat.

3.2.4. Internacionalització

Finalment, hi ha un altre aspecte en la valoració de la recerca en les Humanitats que mereix ser comentat. Un element cabdal en qualsevol currículum científic es el de la projecció i internacionalització de la recerca realitzada. En altres àmbits, el fet que quasi totes les revistes de qualitat publiquin en llengua anglesa estableix una relació directe entre qualitat i internacionalització. Tanmateix, aquesta relació directe no sempre existeix en l'àmbit de les Humanitats. Així, per posar només dos exemples concrets, és indiscutible que les més prestigioses editorials o col·leccions en Història de Catalunya o Història de la Literatura Catalana (com "Els Nostres Clàssics", d'Editorial Barcino, o "Abat Oliba", de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat) ho són en llengua catalana. Això no hauria de desmerèixer la valoració dels treballs de recerca publicats en aquestes col·leccions.

En tot cas, i ultra allò que es recomana a 3.2.1. sobre establir rànquings d'editorials i de col·leccions, caldria una política institucional de traduccions de monografies rellevants de la recerca en Humanitats a la llengua anglesa; una política "d'exportació" perfectament plausible atès el bon nivell de la recerca a casa nostra en aquestes disciplines. L'Institut Ramon Llull aconsegueix bé aquesta funció en l'àmbit de la creació literària, però caldria un suport institucional, en el de la recerca, per interessar les editorials de prestigi internacional. L'aparició recent de la *Catalan Historical Review* (de l'IEC) és un pas per a donar a conèixer els nostres investigadors en aquesta àrea a un àmbit més extens.

4. Avaluació en àrees de Llengua

4.1. Problemàtica específica

Si hi ha un àmbit de recerca en el que aquesta s'ha de fer i es fa de manera gairebé exclusiva en català, aquest és el de l'estudi de la llengua, en totes les seves vessants. Paradoxalment, però, en els darrers anys hom ha constatat una tendència creixent a valorar poc les publicacions en català i sobre el català per part de les agències d'avaluació de la recerca, de vegades fent abstracció o no considerant la qualitat de la recerca que contenen. Això s'esdevé pels motius fonamentals ja esmentats a 2).

4.2. Solucions que es proposen

Amb l'objectiu general de crear un model eficaç, flexible i no restrictiu, proposem dues grans línies d'actuació per a millorar l'actual sistema d'avaluació de publicacions i de la recerca i per a continuar avançant en l'aplicació de criteris adaptats a les particularitats de les ciències socials i humanes, en general, i a la recerca feta sobre el català i en català, en particular.

4.2.1. Valoracions directes i independents del vehicle

Caldria complementar la valoració estàndard de la recerca, mitjançant indicis indirectes i quantitius, amb valoracions directes del treball en qüestió, actuació que es podria reservar als casos en què la valoració estàndard no és positiva. En aquest segon cas, es revisaria novament l'aportació a partir d'altres paràmetres, més qualitius i directes. Caldria, també, valorar la qualitat de les aportacions de manera (relativament) independent del vehicle de presentació, de manera que no estiguin en inferioritat de condicions prèvia els llibres i encara més els capítols de llibre, incloses les actes de congressos, en relació als articles.

4.2.2. Revisió de la valoració de les revistes científiques en català

Ja s'ha esmentat que l'existència i la difusió de les revistes científiques en català és fonamental per a l'ús normal de la llengua i l'ensenyament de matèries d'especialitat, oimés quan l'objecte d'estudi és la pròpia llengua. Caldria una revisió fonamentada de l'avaluació que se sol donar a les revistes científiques en català, feta amb criteris objectius i amb independència de la llengua en la que es publiquen, i propiciant, quan calgui, que aquestes s'adaptin als estàndards internacionals pel que fa a presència de comitè editorial, revisió per iguals, resums en anglès, etc.

Tot i així, cal insistir en algunes de les peculiaritats de les nostres revistes, que les penalitzen quan hom les avalua segons la pauta estàndard; per exemple:

- que el concepte d'internacionalització s'aplica de vegades de manera esbiaixada, atès que sovint es confon internacional amb estranger, es valora positivament qualsevol mitjà estranger i, en correspondència, menys positivament el que és propi,
- que el concepte d'impacte és relatiu, vist que, en certs temes i àmbits científics l'impacte és més gran i important en una comunitat més pròxima que en el nivell internacional,
- que les revistes no publicades en anglès tenen dificultats per a entrar en les bases de dades internacionals, independentment de la qualitat o l'impacte real que tenen,
- que en les àrees de Llengua i també en les d'Humanitats i ciències socials, les citacions no sempre són un bon indicador d'impacte (o no l'únic), atès que la comunitat d'especialistes en un tema sol ser reduïda i el temps de citació se sol allargar més enllà dels períodes en què s'estableixen algunes avaluacions,
- que convé aplicar factors correctius relacionats amb la valoració experta: els experts tenen un coneixement de la qualitat i el prestigi d'una revista que no sempre es correspon amb els indicis indirectes i quantitius.

5. Avaluació en àrees d'Organismes i Sistemes (i, per extensió en altres àrees de ciències territorials)

5.1. Problemàtica específica

Bona part de la producció científica en l'àrea d'organismes i sistemes té característiques que la fan inadequada per ser avaluada de la manera estàndard. En taxonomia, per exemple, és habitual de publicar catàlegs, *check-lists*, flores i faunes, llistes vermelles, etc. en revistes de caràcter regional o nacional, car sol haver-n'hi poques d'àmbit internacional interessades a publicar estudis referents a organismes de distribució sovint restringida; aquesta és una situació totalment oposada a la que es dona en treballs igualment descriptius, però referents o molècules o gens, que fàcilment tenen interès més general. En els treballs més experimentals, les dificultats vénen de la durada dels experiments, condicionada pels cicles de vida dels organismes estudiats, la variabilitat estacional o interanual dels processos (que obliga a dilatar les observacions en el temps) i l'heterogeneïtat de les condicions de camp (que exigeix mostratges complicats i costosos en temps i diners). D'altra banda, el grau de fragmentació de l'àrea en línies molt diverses, paral·lel al de disciplines especialitzades (progressivament creixents des de la Física a la Biologia d'organismes i sistemes), fa que els col·lectius de científics de les subàrees tinguin dimensions reduïdes i que, per tant, els factors d'impacte i el nombre de citacions tendeixin a ser baixos. Aquesta fragmentació es particularment extrema en el cas de la taxonomia, per mor de la gran quantitat de grups sistemàtics que requereixen estudis específics.

La importància de l'àrea, tant en l'aspecte científic com en el de les aplicacions, recomana una revisió dels criteris d'avaluació, per tal de protegir i fomentar els recursos

humans i materials, recomanació que s'ha fet també a les revistes més prestigioses del món, atesa la davallada dels equips dedicats a recerca de caràcter naturalista i taxonòmic i els riscos que això comporta per a la capacitat de la ciència d'afrontar els problemes de la biodiversitat i les conseqüències dels canvis ambientals.

Cal insistir que, des de qualsevol país, resulta vital de fomentar els estudis que incideixen directament en el territori, estudis que solen donar lloc a productes no sempre ben avaluats si se'ls aplica els criteris genèrics convencionals.

5.2. Solucions que es proposen

Hom fa a continuació propostes concretes, referides només a les publicacions (que es consideren en tres apartats diferents) i la transferència dels resultats de la recerca.

5.2.1. Articles en revistes indexades

Analitzant les revistes del *Journal Citation Reports* (JCR) per a àrees com ara *Plant Sciences*, *Mycology*, *Environment/Ecology* o *Animal Sciences*, s'observa que, deixant de banda les que contenen revisions per encàrrec, molt aviat hi apareixen les que van lligades a determinades especialitzacions. Això faria difícilment aplicable el criteri de tenir en compte únicament les revistes del primer quartil, i fins i tot faria dubtós el criteri d'afegir-hi les del segon quartil.

Algú que volgués publicar un article relatiu, posem per cas, a ecologia del paisatge, a mamífers europeus o a briòfits disposaria només d'una o dues revistes del primer quartil com a opcions improbables (ja que aquestes revistes tenen una gran pressió per publicar i no treuen gaire números l'any). Una revista tan aparentment general com *Ecology* tendeix, malgrat el títol, a preferir temes d'ecologia evolutiva o funcional, i és excepcional que en publiqui d'ecologia del paisatge. Dins el primer quartil d'ecologia hi ha almenys 6 revistes sobre 25 que són de revisions per encàrrec, en les quals és pràcticament impossible que un investigador hi publiqui regularment.

De la resta de revistes, algunes són generals però molt teòriques, altres són aplicades, i altres clarament especialitzades. Aquestes darreres apareixen més enllà del primer o, fins i tot, del segon quartil. La situació no és diferent per altres àmbits, com *Plant Biology* (on els primers llocs corresponen sobretot a revistes de fisiologia), *Mycology* (en què tenen precedència les que versen sobre patologia i microbiologia dels llevats) i *Animal Sciences*. Per això, creiem que s'hauria de valorar l'àrea de treball i, en els casos que ho requerissin, prendre en consideració les revistes situades més avall del segon quartil.

En termes generals, la valoració d'aquestes publicacions hauria de fer-se en funció del camp o disciplina. Seria convenient, almenys en alguns casos, demanar una avaluació externa a la comissió. Prenent com a base el JCR, un ritme anual d'un o dos articles en revistes del primer quartil seria equivalent a un de tres a quatre en revistes de qualsevol categoria (considerant-los equivalents a 0,25-1 articles en les del primer quartil).

5.2.2. Articles en revistes no indexades

Creiem que només s'haurien de tenir en compte les revistes científiques que empren el sistema d'arbitratge per iguals (*referees*). Si el sol·licitant justificqués que un article ha rebut un nombre important de citacions, la comissió podria valorar-lo com un d'inclòs en el JCR. Si no fos així, se li atorgaria una valoració compresa entre 0 i 0,25.

Sembla que el ministeri estatal corresponent té en estudi una llista de revistes espanyoles que s'haurien d'afegir a les fins ara indexades, amb els índexs d'impacte corresponents.

5.2.3. Llibres, mapes, atlas corològics, etc.

Aquestes són algunes de les altres formes de producció dins de l'àrea; per a aquestes altres publicacions, la proposta és fer servir una escala referida a equivalències en articles inclosos en revistes del JCR, de manera que 1 punt equivaldria a 1 article del JCR. Per aplicar els graus d'aquesta escala s'hauria de considerar l'esforç i el temps necessaris per a produir cada mena de publicació, fent-hi intervenir també la qualitat (alta o no tan alta) del treball i la importància i la duració del seu impacte en els medis científics.

Prenent com a base de referència que un any de treball regular fos equivalent a dos dels esmentats articles, hom podria qualificar aquests tipus de treballs des dels de *Tipus A* (obra excepcional i original, d'alta qualitat i d'impacte durador. Pot ser una flora o una fauna d'un territori extens, una monografia d'àmbit conceptual o geogràfic ampli, una revisió taxonòmica àmplia innovadora, un llibre de síntesi, un mapa important, etc., la realització dels quals hagi requerit un esforç considerable: 10-20 anys, equivalent a 20-40 punts), fins les de *Tipus E* (obra de síntesi, útil i fiable, però amb escasses aportacions originals, diccionaris temàtics, llistes vermelles, etc., equivalent a 1 punt), passant pels tipus d'abast, qualitat i durada intermedis.

En tots els casos, la valoració la farien experts independents, o es faria en funció de les crítiques o recensions favorables publicades en fonts sòlides, preferiblement internacionals, o premis, etc.

5.2.4. Transferència dels resultats de la recerca

Es justificable valorar força la transferència, atès que en aquesta àrea hi ha una forta demanda social d'informació sobre biodiversitat i ecologia per part, especialment, de les administracions públiques; i va en benefici del país que aquesta demanda sigui satisfeta. En aquest sentit, convé valorar la realització de treballs o informes i el manteniment de bases de dades, encarregats des d'ens públics. La comissió en jutjarà la importància segons el seu criteri. També s'haurien de comptar en aquest apartat tasques com les d'organització, coordinació i direcció de centres o xarxes, manteniment i informatització de col·leccions de referència, accions de divulgació especialment rellevants per la seva qualitat, etc.

6. Noves eines

L'avaluació científica no pot obviar els canvis que en els darrers anys han experimentat els mitjans de comunicació i de divulgació de la ciència en general. Les publicacions en línia, sovint segons un sistema OJS, que poden ser consultades i baixades en obert, permeten computar les vegades que un article en línia ha estat consultat i/o s'ha baixat el pdf corresponent. Aquesta pot ser una mesura de l'interès que l'esmentat article o llibre ha desvetllat en la comunitat científica i, doncs, de difusió i internacionalització. L'existència de xarxes socials a Internet, algunes de les quals són utilitzades per membres de la comunitat científica, principalment en l'àmbit de la divulgació de la seva recerca, i encara altres modalitats que són difícilment avaluable pels mètodes estàndard, exigiran imaginació a les agències encarregades d'aquesta avaluació. Hom proposa tenir en compte aquests nous indicadors, i altres, a més de la incorporació dels ja esmentats.

7. Paper de l'Institut d'Estudis Catalans

El resum del que va dit és que en moltes àrees no es pot avaluar la recerca emprant exclusivament el mètode estàndard, sancionat (bé que no sense crítiques) per una part de la comunitat científica que conrea principalment les ciències experimentals. Cal obrir el ventall d'indicis de qualitat a altres ítems que els articles en revistes indexades i, sovint, cal que la qualitat de la recerca l'avaluïn objectivament experts de cada camp, amb independència del vehicle en què aquesta recerca es difon. Aquests experts pertanyen normalment a universitats i centres de recerca, i les acadèmies científiques en són un bon planter. És per això que l'Institut d'Estudis Catalans pot participar de manera eficaç i decidida en aquesta tasca, si se li encomana.

L'IEC ja està duent a terme tasques en alguns dels camps que s'han esmentat en aquest informe, des de la divulgació en anglès de la ciència que es fa a Catalunya en tots els àmbits, mitjançant les revistes *Contributions to Science* i *Catalan Historical Review*, fins a l'adequació de les demés revistes de l'Institut i les seves societats filials, per tal que compleixin els estàndards de qualitat necessaris per ser tingudes en compte per part de la comunitat científica internacional (com s'esmenta a 4.2.2.).

Diferents seccions de l'Institut ha donat quan se'ls ha demanat la seva opinió experta sobre la classificació de les revistes científiques del sistema de classificació CARHUS, i l'IEC pot així mateix liderar o participar en l'elaboració de llistats de revistes que cal tenir en compte, a més de les dels sistemes de classificació estàndard, en la mesura que recullen la producció científica d'una part dels nostres recercaires, els més implicats en la investigació en els diferents camps de la catalanística.

Aquestes i altres modalitats de possible col·laboració de l'IEC amb les agències d'avaluació del país seran més explicitades en l'informe final, del que aquest text n'és un resum.

Barcelona, 20 de gener de 2010.

Joan Domènec Ros